

Słowo – obraz - kompozycja. Współczesne formy artystycznej komunikacji multimedialnej

Ludmiła Małgorzata Sobolewska

Niniejsza dysertacja stanowi próbę objęcia analizą charakterystycznych zjawisk związanych z obecnością słowa w przestrzeni multimedialnych form artystycznych. Badaniami objęte zostały wybrane dzieła, w których pojawia się triada słowo – obraz – kompozycja. Autorka poszukuje różnych przejawów obecności słowa dokonując wyboru spośród zjawisk literackich i artystycznych zaistniałych w XX i XXI wieku. Pod uwagę zostały wzięte przestrzenne konstelacje słowno-graficzne w projektach literackich oraz tego samego rodzaju działania obecne w dziełach artystów/literatów działających na pograniczach sztuk bądź tworzących formy hybrydyczne. W tym celu oprócz badań na gruncie literatury podmiotowej i przedmiotowej autorka brała udział, jako obserwator, w międzynarodowych przeglądach sztuki, które stanowią reprezentatywne i uznane forum takich jak: Berlin Biennale, Biennale Sztuki w Wenecji i Documenta w Kassel. Poczynione poprzez bezpośrednią obserwację tych światowych ekspozycji badania, zostały wzbogacone o podobne poszukiwania w Polsce dotyczące polskich artystów współczesnych oraz obudowę krytyczno-literacką tych wydarzeń. Celem badań jest ustalenie sposobów budowania przekazu w artystycznej komunikacji multimedialnej - stosowanych relacji między elementami kompozycji, a także interpretacja nadwyżki sensu, który powstaje w tak szczególnej formie komunikacji w wymiarze symbolicznym i metaforycznym. Istotne też są podejmowane przez twórców tematy i wątki, eksponowane dzieła literackie i mity. Podstawą rozumowania są założenia kulturowej teorii literatury traktującej wszelkie źródła literackie jako pełnoprawne teksty. Fundamentem pracy są teorie zakładające możliwość strukturalnej wspólnoty sztuk i „ruchomość granic literatury”, a więc ustalenia dotyczące sfery konstelacji słownych wyprowadzonych w przestrzeń i uwolnionych z reguł syntaktycznych zapisu linearnego, m.in.: Seweryny Wysłouch, Zenona Fajfera czy Piotra Rypsona. W omawianej tematyce autorka korzysta z poglądów na literaturę Rolanda Barthesa, Jerzego Ziomka, Stanisława Nycza, Umberto Eco. Istotnym odniesieniem są też rozważania filozofów i teoretyków sztuki, m.in.: Marii Gołaszewskiej, Romana Ingardena, Mieczysława Porębskiego czy Marii Poprzęckiej. Kategorie używane przez autorkę w planie przestrzeni słownej i retoryki ikonicznej, interakcji werbalnego i niewerbalnego to tropy i figury retoryczne. Obiektem badań są znamienne dla współczesnej twórczości hybrydyczne formy artystyczne których składowymi są werbalne i pozawerbalne elementy decydujące o całości kompozycji i budujące na zasadzie przenikania się, spójności bądź kontrastu przestrzeń

zniczeniorodną, a więc działania inter, multi i trans medialne. W związku z zachodzącym w sztukach przesunięciem ciężaru poszukiwań twórczych z obiektu/dzieła na dzieło/wydarzenie omawiane też są zjawiska, w których komunikacja artystyczna zamyka się w intermedialnym interaktywnym spektaklu ukierunkowanym na współtworzenie, realizującym artystyczną myśl. W kolejnych rozdziałach przedstawiane są zauważone związki między językiem ikonicznym i werbalnym które tworzą pewne kręgi – wychodzące ze wspólnego źródła, przenikające się ze sobą i tworzące interferencje.

W pierwszym obszarze wyodrębnione zostały projekty, w których wizualność i materialność słów wraz z przekazywaną przez nie leksykalną treścią współtworzy sens przekazu. Ukazane zostały efekty poczynań twórców, dla których wartości materialne słowa stają się przedmiotem poszukiwań artystycznych, między innymi za pomocą opracowań graficznych i nowych technologii. W tym kręgu na przykładach poezji wizualnej, kolażu słowno-obrazowego, „obrazów pisanych” i rzeźb świetlnych ukazane są strategie budowania przekazu, w których ikoniczność współdziała z językiem werbalnym począwszy od projektów związanych z tradycyjnymi mediami do projektów interaktywnych w świecie wirtualnym. Wśród podejmowanych przez artystów/literatów za pomocą kompozycji słowa i obrazu tematów, omawiane są między innymi te, które dotyczą komunikacji międzyludzkiej, zaburzeń w relacjach nadawczo-odbiorczej, a także mówiące o ograniczeniach dotyczących tłumaczenia zewnętrznego tekstów (barier jakie tworzy świat kulturowego kontekstu metafor). Następnie zwrócono uwagę na zjawiska związane z degradacją papierowej książki i wykorzystaniem materii wolumentu jako tworzywa rzeźbiarskiego oraz konsekwencji powiązania rzeźby książkowej z jej kulturowym i literackim kontekstem.

Kolejne rozważania dotyczą zmian w relacjach-nadawczo odbiorczych autor – dzieło – odbiorca w związku z metamorfozą procesu odbioru dzieła literackiego a następnie artystycznych form słowno- obrazowych. Przegląd prowadzi od tradycyjnego odbioru widza/ czytelnika poprzez zanurzenie się w dziele, do pozycji czytelnika/ widza/znaku. W tym istotne jest „reżyserowanie rzeczywistości” czyniące odbiorcę aktywnym uczestnikiem „spektaklu”.

Kolejna grupa wyłonionych przez autorkę zagadnień wypływa z literatury dokumentu osobistego. Omawiany jest udział dokumentów, notatek i szkiców (literacko-graficznych form) w kompozycji artystycznej wypowiedzi multimedialnej. Tu pojawiają się przykłady organizacji projektów wokół tekstów intymnych ukazujących wszechświat psychiki ludzkiej na poziomach świadomości i podświadomości, a także autobiografia, która staje się tropem tekstu artystycznego, a przeniesiona w wirtualną przestrzeń staje się podłożem tworzenia fikcjonalnej opowieści o sobie. Kolejną część stanowią projekty, w których zachodzi relacja sztuka – retoryka – polityka. Zawarta w nich narracja i sposoby jej komunikacji służą poruszaniu problemów społeczno-politycznych. Ukazane są chwytliwy i strategie artystyczne otwierające odbiorcę na problemy, które są udziałem człowieka

jako jednostki uwikłanej w pewien łańd społeczny i polityczny, sposoby, za pomocą których w multimedialnych wypowiedziach uobecnianie są „mikrohistorie” przecinające nurt Wielkiej Historii. Z wyłonionych przykładów wynika, że artyści stają się głosem wykluczonych z dyskursu, a poezja staje się dowodem w dyskursie społeczno-politycznym. Kolejnym polem obserwacji jest udział języka w budowaniu artystycznych multimedialnych modeli świata. Ukazane są różne poetyki komponowania wypowiedzi w myśl określonych światopoglądów, a także użycie metaforycznych obrazów przeszłości i przyszłości do opowieści o świecie współczesnym. Przeprowadzona kwerenda udowadnia, że artysta jest „czułym narratorem”, który w hybrydycznych kompozycjach słowa i obrazu dotyka różnych niepokojów naszej cywilizacji: tożsamości, ekspansji terytorialnej i gospodarczej człowieka, a także relacji między naturą a kulturą w przeciwstawionym antropocentryzmowi, posthumanistycznym widzeniu świata naturokultury. Ukazane są sposoby wykorzystania wartości artystycznych do wyrażania zależności między życiem a kreacją. Mimo, że często w kontrze do tradycji szereg eksperymentów literacko-artystycznych tej tradycji jest kontynuacją; transformacją dawnych tekstów kultury, formą dialogu z przeszłością. W hybrydycznych kompozycjach słowo i obraz oświetlają się wzajemnie i zostają poddane nowej semantyzacji. Jednocześnie dzięki użyciu powszechnie zrozumiałego kontekstu kulturowego uczestniczą w transferze dziedzictwa kulturowej tradycji, a ich multimedialna forma przylega do obecnych czasów.